

„KÉTSZÁZ EZER MAGYAR HÉJÁVAL VAGYON MAGYAR ORSZÁG EZ TIZENHÁROM ESZTENDŐ ALATT...”¹

ILLIK PÉTER

Apokaliptikus túlzás vagy szomorú realitás?

Pázmány Péter (1570–1637) pályafutását és önmagában is összetett tevékenységét számos monográfia, cikk és tanulmány vizsgálta több aspektusból,² azt a látszatot keltve, mintha nem is egy, hanem sok Pázmány élt volna egy időben: az érsek, a politikus, a prédikátor, a hitvitázó, a kompilátor, a tanár etc.³ Ekképpen az államférfi török és erdélyi politikájáról is több munka született.⁴ Pázmány levelezésében sokszor tanúbizonyságát adta, hogy jól ismeri a Magyar Királyság reálpolitikai helyzetét, illetve azt, hogy a törökök és a német csapatok mennyi embervesztéset és anyagi kárt tettek benne.

Az ország lakosságát számos hadjárat sújtotta. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) háromszor vezetett hadat (1619–1622, 1623–1624, 1626–1629) II. Ferdinánd Habsburg uralkodó és magyar király (1618–1637) ellen. A törökök szintén folyamatosan prédálták az országot hivatalos békeidőszakban is: 1627. szeptember 13-án kötött meg a törökökkel az első szőnyi béke,⁵ amely megerősítette az 1606-ik évi zsitvatoroki, az 1615-i bécsi, az 1618-i komáromi és az 1625-i gyarmati szerződéseket. Pázmány leveleiben világosan látszik a reális helyzetértékelés. Egyfelől az ajtó és félfá közé szorult ujj hasonlatával⁶ ő is kifejezte, amit a magyar főuraknak fel kellett ismerni: a Magyar Királyság két nagyhatalom közé szorult, így „a német” legalább annyi kárt tudott tenni, mint „a török”. Sőt, tudatában volt annak is, hogy a jobbagyokat gyakran a szegény, sokszor elkésérítő nélkülözésben

¹ Köszönöm Szabó Péternek, hogy egy korábbi beszélgetésünk során felhívta a figyelmemet erre a szöveghelyre.

² Vö. *Pázmány Péter-bibliográfia (1598–2004)*, összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, Katalógusok, 1).

³ Ezen írás célja „politikus” Pázmány levelezését alapul véve megvizsgálni Pázmánynak a címben is idézett – tudomásom szerint – egyetlen konkrét számadatot közlő kijelentését, annak valóságtartalmát és a mögötte rejlő korszak realitását.

⁴ R. VÁRKONYI Ágnes, *Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában* = Uő., *Europica varietas–Hungarica varietas*, Bp., Akadémiai, 1994, 37–61.

⁵ Kiadásai: GÉVAY Antal, *Az 1627-dik évi szeptember 13-dikán költ szőnyi békekötés czikkelyei, deákul, magyarul és törökül*, Bécs, Strauss, 1837, valamint SALAMON Ferencz, *Két magyar diplomata a XVII. századból*, Bp., Ráth Mór, 1878.

⁶ *Pázmány Péter remekei*, bev., s. a. r. SIK Sándor, szerk. TOLNAI Gábor, Bp., Ardói, 1944, 297.

élő magyar vitézek is fosztogatták, tekintve, hogy az ő jószágában is garázdálkodtak.⁷ Másfelől viszont látta azt is, hogy a nyílt háborús állapot még rosszabb, mint a békesség nélküli békeidőszak.⁸

Bethlen Gáborhoz írt 1626. novemberi levelében ezt írta: „Kétszáz ezer Magyar héjával vagyon Magyar Ország ez tizenhárom esztendő alatt [...]”⁹ Ez a kijelentés számos kérdést felvet: mennyiben vehető komolyan ez a számadat,¹⁰ milyen káresektekről tudhatott az érsek, valóban Bethlen-e a felelős érte, miért csak ebben az egy esetben írt konkrét számot Pázmány?¹¹

Az érsek széleskörű és jó kapcsolatokkal rendelkezett a magyar politikai elittel, amint azt kiterjedt levelezése is tanúsítja.¹² Így például¹³ Batthyány II. Ferenc (1577–1625, dunántúli fölbirtokos, Sopron megyei főispán), Lobkovitz Poppel Évával (Batthyány II. Ferenc felesége), Battyhány I. Ádámmal (1610–1659, dunántúli birtokos és főkapitány), Bánffy Kristóffal (1577–1644), Thurzó Györggyel (1567–1616, nádor), Esterházy Miklóssal (1583–1645, nádor) etc. Mindannyian részletes és mélyreható ismeretekkel rendelkeztek arról, hogy hivatalos békeidőben a törökök mennyi kárt tettek a Magyar Királyságban. Thurzó György és Esterházy Miklós nádorok „hivatalból” értesültek erről, hiszen például az utóbbi készítette elő mindkét (az 1627-es első és az 1642-es második) szőnyi békét, így neki küldték meg a magyar panaszlistákat. A többi főúr pedig „szenvedő alanya” volt az eseteknek, mivel saját birtokain történtek a fosztogatások, emberölések

⁷ JEDLICSKA Pál, *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához (1401–1653) s gróf Pálffyák életrajzi vázlatai*, Bp., Stephaneum, 1910, 116 (220. levél). Ebben Pázmány kéri gr. Pálffy István bánya-vidéki főkapitányt, hogy fékezze meg a katonák garázdálkodását.

⁸ „[...] kárunkkal is csendesen kell tartani [...]” (Sík, *i. m.*, 299.) és „[...] mert eddig úgy tapasztaltuk, hogy az oltalom is szinte csak rontója szeginy hazánknak [...]” (Uo., 302.), továbbá: „[...] De mivel ha azok [a németek] ide jönnek, romlani kell ennek a szeginy pusztá hazának [...]” (Uo., 311.)

⁹ Sík, *i. m.*, 281.

¹⁰ „A két jeles politikus [Pázmány és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, 1613–1629] legemlékezetesebb levélváltása a harmadik hadjárat [1626–1629] idején zajlott le. Az érsek minden korábbit meghaladó pátosszal kérte számon Bethlenen 200 000 magyar pusztulását, a haza romlását, a vérontást. A fejedelem e vádra rendkívüli önmérséklettel felelt, az érzelmekre támaszkodó, barokk dinamizmussal és pátosszal szemben józan, racionális hangot ütött meg: ha összeszámlálnánk 'az egész országot is az Fátrától innét, feleségestől, gyerekestől is nem találnánk 200 000 magyar lelket' – írta válaszában. A hadjárataiban elesett magyarok száma szerinte a négyezret sem éri el, a vele szövetséges törökök pedig nem foghattak el magyarokat, mert az ilyen eseteket 'az arra rendelt vigyázók' azonnal jelentették volna. Aligha szükséges hangsúlyoznunk, hogy mindkét fél számadata erősen torzít: Pázmány az elesett magyarok számát becsülte túl, Bethlen viszont erősen aláértékelte a Fátrától keletre eső országrész lakóinak számát.” BITSKEY István, *Pázmány Péter*, Bp., Gondolat, 1986, 152.

¹¹ Feltételezve, hogy nem került el a figyelmet más számadat, illetve nem kerül elő újabb levél a hatalmas életműből, amelyben konkrét szám szerepel a magyarok veszteségeire vonatkozóan. Ha mégis, akkor is megkockáztatható a kijelentés, hogy amennyire sokszor ír Pázmány a Magyar Királyság szenvedéseiről általában, oly kevésszer említ konkrét adatokat erről.

¹² 1978-ban 1167 db Pázmány levelet tartottak számon. Vö. HARGITTAY Emil, *A Pázmány-levélfilológia helyzete*, ItK, 1978, 185–186.

¹³ Mindegyik főúrnál a születés és a halálozás évét adtam meg.

és rablások.¹⁴ Tehát teljesen biztos, hogy – még ha a Pázmány leveleiben ennek nincs is számszerűen nyoma – ezekről minden főméltóság tudott, és élő szóban, a hitvitákon túl,¹⁵ ez a téma is terítékre kellett, hogy kerüljön.

Így tételezzük fel, hogy Pázmány teljesen tisztában volt azzal, hogy mennyi kárt szenvedett el a Magyar Királyság az általa említett tizenhárom év alatt, azaz 1614–1626 között. Sőt, ha szóban tájékozódott, akkor feltételezhető az is, hogy többet is tudott, mint amiről jelenleg levéltári forrás áll rendelkezésre,¹⁶ bár a szóbeli közléssel járó „szubjektivitás” sem zárható ki. Sajnos az 1620-as évek veszteségeinek mértéke ismeretlenebb, mint az 1630–1640 közötti időszaké. Ugyanakkor 1625 és 1627 között, az első szőnyi békére készülve összeírták¹⁷ az Magyar Királyság kárait. Eszerint összesen 6401 embert öltek meg vagy vittek el az oszmánok, mindösszesen két év alatt, „csak” tizenöt területen!¹⁸ Ezt felsorozva 6,5-el,¹⁹ az eredmény 13 évre mindjárt durván 41 500 fő. Ezt érdemes kiegészíteni néhány adalékkal: például csak a Muraközben 1619 és 1626 között 381 embert öltek meg vagy raboltak el, a Bánffyak csernecségi területeit már 1586 óta dúlták a törökök, az eddig legjobban adatolt Batthyány-birtokról éppen az 1620-as évekből nincsen számadat, de az 1630-as években itt mintegy 1500 fős veszteséggel lehet számolni.²⁰ Ráadásul ezek csak a végvárak mögötti régiókban lakó, zömében falusi veszteségek adatai. Tehát a végvárak veszteségei még nem is szerepelnek itt. Sőt, a falusi emberveszteségeket bár főként a törökök okozták, nyilván a német zsoldosok és a magyar vitézek számlájára is lehet írni veszteségeket,²¹

¹⁴ ILLIK Péter, *Miklós nádor és az ország panaszai – Az Esterházy Miklós nádornak jelentett török kártételek a Magyar Királyságban = „Fényes palotákban, ékes kőfalokban” Tanulmányok az Esterházy család történetéről*, szerk. MACZAK Ibolya, Szigetmonostor, WZ Könyvek, 2009, 42–64.

¹⁵ A beszélgetés szerepéről vö. SZELESTEI N. László, *„János-pohár” Hitvita vagy asztali beszélgetés? (Esterházy Miklós nádor asztalánál, 1627) = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 351–363.

¹⁶ Különösen igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy még a 17. századra vonatkozó összes fennmaradt kártételi jegyzék sincsen feldolgozva, például a Bécsben és a megyei, egyházi levéltárakban (például Győrben) lévő iratok.

¹⁷ ILLIK Péter, *Török dúlás a Dunántúlon*, Szigetmonostor, WZ Könyvek, 2010, 160–161.

¹⁸ Zólyom, Bars, Nógrád, Gömör, Heves, Nyitra, Komárom, Győr, Veszprém és Zala vármegyék, továbbá Verebély, Csetnek, Pápa, Tihany és Szigliget.

¹⁹ Természetes, hogy nem lehetett minden két évben ugyanennyi a kár pontosan ugyanezek a területeken, de figyelembe véve a forráshiányt, ez az egy lehetőség látszik valamilyen számadat megállapítására a Pázmány által jelzett tizenhárom év alatt. Továbbá az 1610–1620-as évek jellege megegyezik: Bethlen háromszor is hadat vezetett a Habsburg király ellen, illetve a törökökkel is folyamatosan meg kellett erősíteni az 1606-os zsitvatoroki békét, mivel azt nem tartották be. Így a „felszorzás” nem kifejezetten indokolatlan, inkább csak szükségszerűen mechanikus megoldás.

²⁰ ILLIK, *Török dúlás...*, i. m., 63, 152.

²¹ Néhány „mikropélda” alapján az látszik, hogy míg a magyar és német katonák „minden mozdítható” ingóság elrablására törekedtek inkább, addig a törökök emellett az emberrablásban és ölésben is kitűntek. Vö. ILLIK Péter, *Kártételek a Batthyány-birtokokon „az rebellió” alatt (161–22) = Tanulmányok évszázadok történelméből*, szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, szerk. közrem. FORGÓ András, ILLIK Péter, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Intézet, 2006, 113–133.

illetve egyéb „veszteségfajtákra” is lehetne még gondolni, például kivándorlás. Továbbá a Magyar Királyság fogalmába Erdélyt is beleérthette. Így mindent összevetve az elsõre „sokkolónak” ható pázmányi kijelentés igencsak reálisnak tûnik:²² tizenhárom év alatt szinte észrevétlenül, „kézen-közön” eltűnt kétszáz ezer lakos. Ez kiemeli a törökökkel való „háborús békeidõk” (és a királyságba jövõ német zsoldosok tevékenységének) fõ vonását: lassan, nem is látványosan, de biztosan örölték a Magyar Királyságot és apasztották lakosság számát.

Ezért a helyzetért természetesen nem (még áttételesen sem) Bethlen Gábor volt a felelõs, habár teljesen érthetõ, hogy Pázmány rá terhelte ezt, tekintve, hogy õ volt az, aki – Pázmány szemszögébõl nézve – egy újabb nyílt háborúval csak súlyosbította a béke nélküli török-magyar hivatalos békeidõszak veszteségeit. Ebbõl az aspektusból nézve talán éppen a tizenhárom évet lehet inkább kétségbe vonni, mint a kétszáz ezer fõs veszteséget: hiszen Pázmány (kissé koncepciózusan) Bethlen hatalomra kerülésének évét adta meg az embervesztés kezdõdátumának. Így lehet, hogy ominózus mondatában a saját tartós magyarországi letelepedésétõl (1607) tapasztalt kárvallásokat és az azokról halott információit összegezte. Ez esetben, hûsz évre vonatkoztatva még inkább reális az általa megnevezett embervesztés.

A törökök által tett károk közkezen és vélhetõleg közszájon forogtak a Magyar Királyságban. A kártételi listákat folyamatosan másolták és küldözgették egymásnak a királyság nemesei.²³ Tehát ezek a mindennapi élet szerves részét képezték, miként maga az oszmán veszély is. Így feltehetõleg nem volt szükség arra, hogy a magyar fõurak, így Pázmány is, levélben tájékoztassák egymást a szomorú és szám szerû evidenciákról. Pázmány Péter leveleibõl látszólag szövegelõzmények nélkül tûnik elõ az élet mindennapi valósága és a kártételi jegyzékek által sajnos indokolt kijelentés: „Kétszáz ezer Magyar héjával vagyon Magyar Ország ez tizenhárom esztendő alatt...”

²² Különösen akkor, ha figyelembe vesszük a német zsoldosok és magyar vitézek garázdálkodását, habár õk inkább „csak” kifosztották a falusiakat, nem annyira az életükre törtek.

²³ Például Esterházy Miklós iratai között megtalálhatóak a Lobkovitz Poppel Éva birtokain, illetve a Bánffy Kristóf csernecségi falvaiban esett károk listái.